

Piritta Häkälä & Eetu Sorvali

Metallia näkyvässä, ja sitten minä vähän innostuin

Johdanto

Metallinetsintä on puhuttanut meitä arkeologeja jo pitkään, ja tänä talvena kenties taas hieman enemmän, kun Ylellä on pyörähtänyt käyntiin metallinilmainsinharrastajista kertova sarja *Menneisyyden metsästäjät*. Ohjelman myötä voimme keväällä odottaa pelloille ja metsiin uusien metallinilmainsinharrastajien joukkoa, joilla on enemmän tai vähemmän käsitystä siitä, miten toimitaan kiinteillä muinaisjäänöksillä ja niiden läheisyydessä, ja mitä tehdään, kun löytää irtaimen muinaisesineen.

Metallinilmainsinharrastajille on järjestetty tapaamisia, koulutusta, seminaareja ja oppaita, mutta silti myös joukon aktiivisimmille tuntuu menneen hyvin huonosti perille se, missä metallinetsimen kanssa saa liikkua ja montako esinettä maasta voi nostaa. Mielestämme on täysin selvää, ettei tunnettujen kiinteiden muinaisjäänösten välittömässä läheisyydessä suoritettava metallinetsintä ole hyväksyttävää, ja silti sitä tehdään koko ajan – minkä myös *Menneisyyden metsästäjät* -sarja osoittaa.

Nostamme tässä keskusteltavaksi muutamia ongelmakohtia, joita olemme pohtineet. Näistä kiperimpänä pidämme sitä, ettei metallinilmainsinharrastajien osin hyvin systemaattiseltakin vaikuttavaan väärään toimintaan puututa aktiivisemmin. Kuinka pitkään ”minä vähän innostuin” -selitys on hyväksyttävä?

Muinaismuistolaki ja irtaimet muinaisesineet

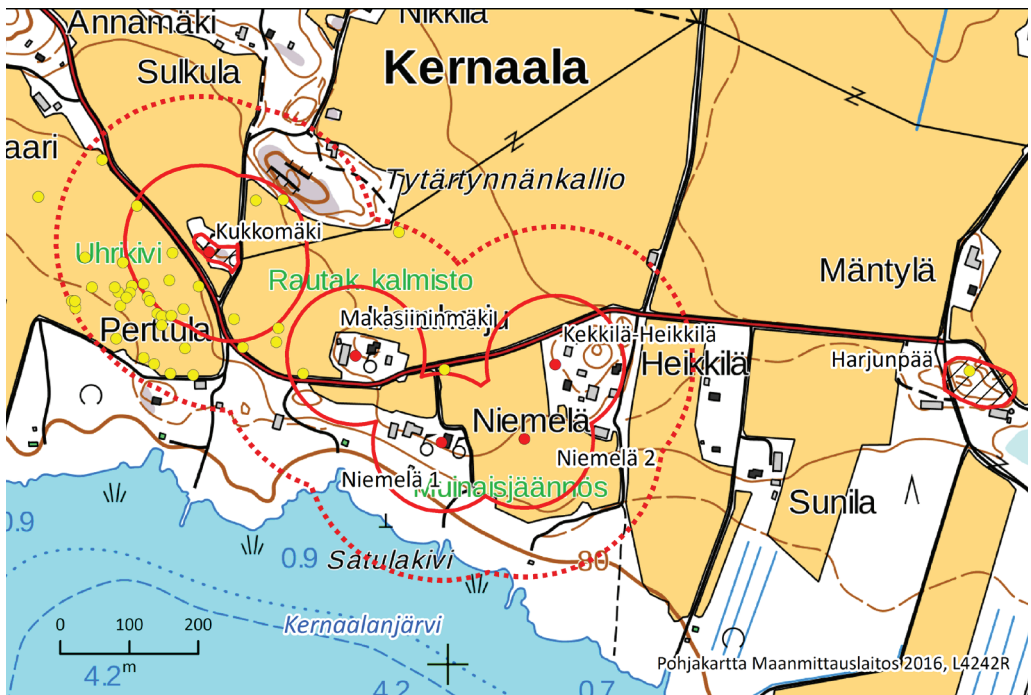
Muinaismuistolain (295/1963) toinen luku käsittelee irtaimia muinaisesineitä. Heti alkuun pykälässä 16 annetaan selkeät ohjeet sille, miten on meneteltävä, kun löytää vähintään sadan vuoden ikäiseksi oletettavan esineen tai sen osan, jonka omistajaa ei tiedetä. Edelleen pykälän toisessa momentissa todetaan, että mikäli esineen löytöpaikalla on kiinteään muinaisjäänökseen viittaavia merkkejä, ei löytöpaikkaan saa enempää kajoa. Kiinteään muinaisjäänökseen viittavina merkkeinä voidaan maastossa havaittavien ilmiöiden lisäksi pitää myös sitä, että kohdetta ylipäättään pidetään tutkimukselle tai metallinetsinnälle otollisena, esimerkiksi kartta-analyysin tai läheisten tunnettujen muinaisjäänösten perusteella. Tällöin metallinetsinnässä potentiaalisina pidetyt kohteet täyttävät lähes poikkeuksetta edellä mainitun vaatimuksen kajoamisen lopettamisesta yhden muinaisesineen löydyttyä.

Metallinilmainsinharrastuksen myötä Museovirastolle tulleet ilmoitukset irtaimista muinaisesineistä ovat kasvaneet huomattavasti. Ongelmallista tässä kasvussa on se, että Museovirastolle toimitetut löytökokonaisuudet koostuvat jopa 60 % tapauksista useammasta kuin yhdestä löydöstä. Lisäksi näille tutuille ja ”varmoille” löytöpaikoille tunnutaan palaavan useampana vuonna. (Rohiola 2014.)

Esimerkkinä siitä, miten huolettomasti muinaisesineitä kerätään, otamme Janakkalassa sijaitsevan Kernaalan alueen (kuva 1). Metallinetsintä on ollut Janakkalan ja Hämeenlinnan alueella selvästi muuta maata aktiivisempaa (Rohiola 2014: 20). Janakkalan Kernaalanjärven pohjoisrannalla on laaja rautakautisten kohteiden keskittymä. Kukkomäen muinaisjäännösalueelta (mj-tunnus 165010046) tunnetaan kuppikallio sekä polttokalmisto. Niiden itäpuolella sijaitsee neljä rautakaudelle ajoittuvaa muinaisjäännösryhmää, joiden alueella on kuppikiviä, asuinpaikka sekä kalmistoja. Näille kohteille ei ole tehty aluerajauksia, mutta Makasiininmäellä (mj-tunnus 165010047) on tehty tutkimuksia ja tarkastuksia vuodesta 1865 alkaen (Keskitalo 1950: 1). Tällaiselta alueelta on

vuosien 2013–2014 aikana kerätty metallinilmaisimen avulla löytöjä yhteensä 42 erilliseltä löytöpaikalta¹, joista 41 sijaitsee alle 200 metrin ja 11 alle 100 metrin päässä tunnetusta kiinteästä muinaisjäännöksestä. Lähin löytöpaikka on noin 35 metrin päässä Kukkomäen muinaisjäännösrajuksesta.

Metallinilmaisinharrastajien löytämien esineiden perusteella on muodostettu kolme uutta löytökohdetta, nimittäin Perttula (mj-tunnus 1000028643), Tytärtynnänkallio (1000023222) ja Heraharju (1000023221), mutta osa löydöistä on sijoitettu jo alueen ennestään tunnettujen kiinteiden muinaisjäännösten alle Kukkomäelle ja Makasiininmäelle. Yhteensä alueelta on kerätty lähes 60 esinettä, jotka on luetteloitu 15 päänumerolle¹. Lisäksi kaksi vuonna 2014 Museovirastolle toimitetuista

Kuva 1. Janakkalan Kernaalan rautakautinen muinaisjäännöskeskittymä. Kuvassa kiinteät muinaisjäännökset on nimetty, ja merkitty punaisilla ympyröillä sekä puna-mustalla viivoituksella. Irtolöytöpaikat on merkitty keltaisilla ympyröillä. Yhtenäinen punainen viiva on 100 m ja punainen katkoviiva 200 m etäisyydellä kiinteistä muinaisjäännöksistä. Kuva: Eetu Sorvali (pohjakartta Maanmittauslaitos 2016).

Perttulan löytökokonaisuuksista on lunastettu, vaikka kohde jo tuolloin oli tunnettu löytöpaikka. Kun vielä otetaan huomioon se, että muinaismuistolain mukaan tunnetusta muinaisjäännöksestä peräisin olevat esineet kuuluvat lunastuksesta valtiolle, on minkään edellä mainitun löydön lunastaminen kyseenalaista. Vastaavasta tapauksesta Halikosta on korkeimman hallinto-oikeuden päätös, jonka mukaan uudet löydöt kuuluivat kiinteään muinaisjäännökseen, vaikka ne oli löydetty 200–300 metrin päästä aikaisemmista löytöpaikoista ja yli 100 metrin päästä muinaisjäännöksen silloisesta rajauksesta (KHO 2001/3244). Päätöksestä on mainittu aiemmin Museoviraston blogissa (Haapala 2014), mutta sen sisältöä ei nähtävästi aktiivisesti sovelleta käytännössä.

Yllä oleva on räikeä esimerkki siitä, etteivät metallinilmaisinharrastajat selvästikään aina noudata lain kirjainta nostaessaan löytöjä ylös maasta. Kyseessä ei ole yksittäistapaus, vaan vastaavia kohteita löytyy muinaisjäännösrekisteriä tarkastellessa varsin runsaasti. Ohjeistuksen epätasällisuudesta ei kuitenkaan pitäisi olla kyse, sillä myös Museoviraston metallinilmaisinharrastajille suunnatussa ohjeessa (Maaranen 2015) puhutaan selkeästi vain yhdestä esineestä riippumatta sen löytökontekstista. Sen sijaan meillä arkeologeilla taitaa olla enemmän horjuvuutta siinä, miten suhtaudumme etenkin pelloilta löydettyihin esineisiin ja niiden tuomaan informaatioarvoon. Arkeologeina meille pitäisi olla kuitenkin selvää, että myös pelloilla voi olla kiinteitä muinaisjäännöksiä, joiden rakenteita on säilyneenä kyntökerroksen alla. Näin ollen peltojen tyhjentäminen metalliesineistä tuhoaa niiden kontekstin sekä hävittää tietoa mahdollisesti säilyneeltä kiinteältä muinaisjäännökseltä. Esimerkiksi runsaasti rahoja sisältävät löytöpaikat määrittellään helposti kätkeiksi ja näin ollen irtolöydöiksi, mutta voiko muuhun johtopäätökseen tullakaan, jos lähtökohtaisesti talteen otetaan vain metallit tai jopa vain hopeaesineet? Jos metsissä olevista kohteista on vaikea saada tietoa yksittäisten

koepistojen ja -kuoppien avulla, niin sama koskee myös pelloilla sijaitsevia kohteita.

Kun muistaa, että 60 % löytökokonaisuuksista koostuu useammasta kuin yhdestä esineestä, niin voi olettaa, että myös aktiivisimpien harrastajien toimitamista löytökokonaisuuksista ainakin osa on tällaisia. Tätä olettamusta tukevat myös muinaiskalupäiväkirjan löytäjätiedot. Aktiivisimpien harrastajien kuitenkin luulisi olevan myös heitä, jotka ovat eniten tekemisissä arkeologien kanssa. Tällöin heillä pitäisi olla myös harrastajien joukossa eniten tietoa muinaismuistolain sisällöstä ja oikeista menettelytavoista. Ehkäpä metallinilmaisinharrastajien vääriin ja suorastaan lainvastaisiin toimintatapoihin ei puututa siksi, että sen pelätään aiheuttavan sen, etteivät harrastajat enää ilmoita löydöistä lainkaan.

Metallinetsinnässä löytynyt... Uutta tietoa Suomen esihistoriasta?

Keskustelussa metallinetsinnän hyödyistä ja haitoista mainitaan usein se, että uudet löydöt ja löytöpaikat tuovat uutta tietoa esihistoriasta ja historiasta sellaisille alueille, joista ei ole aiemmin ollut havaintoja. Parhaimmassa tapauksessa näin onkin, mutta suuri osa metallinetsinnästä keskittyy alueille, joista tunnetaan entuudestaan rautakautisia tai historiallisen ajan kohteita. Pahimmassa tapauksessa löydöt kuuluvat edellä mainitun esimerkin mukaisesti tunnettuun kohteeseen, jolloin uutta tietoa ei käytännössä saada lainkaan, esinetutkimusta lukuun ottamatta. Koska metallinetsinnässä löytyneiden kohteiden ja aiemmin tunnettujen kohteiden keskinäisistä suhteista tai etäisyyksistä ei ole tehty minkäänlaista tutkimusta, ei ole mahdollista sanoa kuinka paljon uutta tietoa tämän harrastuksen avulla on saatu.

Uuden tiedon saamisessa ja tuottamisessa on myös tiedon avoimuuteen liittyviä ongelmia. Suurin osa metallinetsinnässä löytyneistä kohteista on vailla tarkempaa tutkimusta, eikä tähän ole ylei-

sen resurssipulan vuoksi tulossa muutosta lähitulevaisuudessa. Siksi olisikin tärkeää, että niistä kohteista, joissa koekaivauksia tai muita tutkimuksia on tehty, saataisiin nykyistä paremmin tietoa. Löytöpaikoilla tehdyistä koekaivauksista ja tarkastuksista raportoidaan kuitenkin hyvin vaihtelevasti. Esimerkiksi Janakkalan kuuluisan miekkamiehen haudan vuonna 2013 tehdystä koekaivauksesta ei ole lainkaan raporttia, mikä lisäksi muinaisjäännösrekisterissä olevat tiedot ovat äärimmäisen ylimalkaiset. Raportteja näyttää muinaisjäännösrekisterin mukaan puuttuvan etenkin viime vuosilta niiltä kohteilta, joissa tutkimuksen tekijänä on ollut Museoviraston koekaivausryhmä. Yhtenä syynä tähän voi olla se, ettei koekaivausryhmältä ilmeisesti aina edellytetä tutkimuslupaa tunnetullakaan kohteella, jolloin velvoitetta raportoinnin aikataulusta ei synny.

Kiinteä muinaisjäännös, irtolöytö – Muinaisjäännösrekisterin kummajainen

Muinaisjäännösrekisterissä on tällä hetkellä 43 kiinteää muinaisjäännöstä, joiden tyyppiä on merkitty löytöpaikka. Mukaan mahtuu kohteita kivikaudelta historialliselle ajalle, mutta 22 ajoittuu rautakaudelle. Täysin uudesta ilmiöstä ei toki ole kyse, vaan tällaista merkintätapaa on käytetty jo aiemminkin ja sitä on käytetty myös kohteissa, joissa on tehty tutkimuksia. Haluamme kuitenkin kiinnittää huomiota siihen, miten ”kiinteä muinaisjäännös, löytöpaikka” -merkintää käytetään satunnaisesti myös tarkastamattomien löytöpaikkojen yhteydessä. Merkittävää tässä on se, miten muutama kohde nostetaan suojellisesti korkeampaan asemaan määrittelemällä ne kiinteiksi muinaisjäännöksiksi ja merkitsemällä niille myös aluerajaus. Nämä päätökset tuntuvan tehdyn täysin satunnaisesti, kuitenkin sillä erotuksella, että tällaisen merkinnän on varsinkin viime vuosina saanut usein sellainen kohde, josta on löytynyt hyvinkin runsaasti esineistöä tai esineistöä

koetaan arvokkaaksi. Lisäksi tällaisen luokituksen omaava kohde on itsessään eri asemassa suojellisesti ja tutkimuksellisesti, mikä ei kaikessa sekavuudessaan ole hyvä, esimerkiksi maanomistajan oikeusturvan kannalta.

Esimerkkinä edellä mainitusta epä johdonmukaisuudesta käyköön edelleen Janakkalan Kernaalan alue (kuva 1), jossa edellä kuvattujen kohteiden itäpuolella sijaitsee Harjunpään (mj-tunnus 1000023925) kiinteä muinaisjäännös, jonka ympärillä on 555 m² muinaisjäännösrajaus. Täältä on metallinetsimellä löydetty väkipuukko ja rautaveitsi. Millä perusteilla tämä kohde on rajattu kiinteäksi muinaisjäännökseksi, kun kohteen länsipuolella oleva Perttulan löytökeskittymä on edelleen löytöpaikkana?

Jos merkintätavan taustalla on oletus siitä, että näin kohdetta suojellaan paremmin, niin miksei sitä noudateta systemaattisesti kaikissa kohteissa? Lisäksi tällaiselle merkinnälle ei pitäisi olla tarvetta, sillä muinaismuistolain mukaan irtolöytöpaikkaankaan ei saa kajota ilman Museoviraston lupaa. Näin ollen rekisterissä voitaisiin käyttää merkintöjä ”löytöpaikka, mahdollinen muinaisjäännös” tai ”kiinteä muinaisjäännös, mahdollinen muinaisjäännös” takaamaan kohteen suojelu ja sisällyttämään tieto epävarmasta tulkinnasta.

Miten tästä eteenpäin?

Ratkaisut suureen osaan edellä mainituista ongelmista ovat varsin yksinkertaisia. Metallinetsintää harrastaville on tehtävä entistä selvemmäksi muinaismuistolain ja Museoviraston antaman ohjeistuksen sisältö, erityisesti koskien lain vaatimusta lopettaa kaivaminen yhteen esineeseen. Viranomaisten, eli Museoviraston ja maakuntamuseoiden, tulee entistä voimakkaammin puuttua selkeisiin muinaismuistolain rikkomuksiin tarvittaessa myös oikeustoimin.

Viranomaisten toiminnassa tärkeintä on sujuva keskinäinen yhteistyö sekä ohjeistuksen ja menettelytapojen yh-

denmukaisuus, johon sekä voimassa oleva lainsäädäntö sekä Museoviraston laatimat ohjeet antavat hyvät lähtökohdat. Muinaisjäännösten suojeluun liittyviä kysymyksiä ja aiheita pitäisi pohtia myös laajemmin kuin vain suojeluviranomaisten kesken. Tällöin ns. kenttärkeologeille, metallinilmaisinuharrastajalle kuin myös tavalliselle maija meikäläiselle avautuisivat paremmin suojelussa käytetyt kriteerit ja keinot.

Yhtä tärkeää on vahvistaa yhteistyötä sellaisten harrastajien kanssa, jotka ovat toiminnallaan osoittaneet ymmärtävänsä lain kirjaimen ja hengen. Metallinilmaisijoille suunnattu maastossa tapahtuvaa kurssitus on onneksi ottanut tutkimuksellisemmän otteen (esim. Moilanen 2015). Tämä toivottavasti antaa tapahtumaan osallistuville metallinilmaisinuharrastajille myös käsityksen siitä, miten arkeologinen tutkimus etenee ja mitä se vaatii.

Uuden tutkimustiedon saaminen vaatii kenttätöiden lisäksi myös jo tunnettuun materiaaliin perehtymistä. Se puolestaan vaatii sitä, että käytettävissä on kaikki kohteista aiemmin tehtyjen tutkimusten tulokset ja raportit. Tutkimusten ja tarkastusten raportoinnin ja tiedon avoimuuden osalta kaikilla arkeologian alan toimijoilla on kehitettävää, ja tässä asiassa onkin onneksi menty koko ajan parempaan suuntaan.

Metallinilmaisinuharrastus on varmasti oikein mielenkiintoista ja jännittävää. Silti harrastaminen ei itsessään oikeuta rikkomaan lakia ja tuhoamaan kulttuuriperintöä.

Bibliografia

Asiakirjalähteet

Korkeimman hallinto-oikeuden (KHO) päätös.
Taltionumero 3244. 27.12.2001

Arkistolähteet

Keskitalo, O. 1950. Janakkalan Kernaalan kaivaus 11.-16.6.1950. Museoviraston arkisto.

Painetut lähteet

Moilanen, U. 2015. Piipparoijat koulun penkille? Yksi kokemus metallinetsijöiden kursittamisesta. *Muinaistutkija* 2/2015:2–7.

Rohiola, V. 2014. Metallinilmaisinylödyt ja -harrastajat. Katsaus Kansallismuseon kokoelmien metallinilmaisinylödyihin vv. 2011–2014. *SKAS* 2, 2014.

Verkkolähteet

Haapala, M. 2014. Metallinilmaisin on hyvä renki mutta huono isäntä, Museoviraston blogi (7.7.2014), <http://blogi.nba.fi/2014/metallinilmaisin-on-hyva-renki-mutta-huono-isanta>, luettu 13.1.2017.

Maaranen, P. 2015. *Muinaisjäänökset ja metallinetsin: harrastajan opas*. Museovirasto. <http://www.nba.fi/fi/File/2529/muinaisjaannokset-ja-metallinetsin.pdf>, luettu 12.1.2017

Muinaismuistolaki 295/1963. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1963/19630295>, luettu 13.1.2017.

Loppuviitteet

- 1 Olemme käyttäneet Museoviraston ylläpitämää ja kulttuuriympäristön rekisteriportaalin <http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx> kautta löytyviä muinaisjäänösrekisteriä sekä muinaiskalupäiväkirjaa, joiden tietosisältö on kaikille avointa. Tiedot löytöajankohdista ja -määristä perustuvat muinaisjäänösrekisterin kohde- ja alakohdetietoihin sekä muinaiskalupäiväkirjan löytötietoihin. Kiinteiden muinaisjäänösten paikkatieto on puolestaan ladattu Museoviraston Kulttuuriympäristön tietojärjestelmien kautta http://www.nba.fi/fi/tietopalvelut/tietojarjestelmat/kympariston_tietojarjestelma/aineistojen_lataaminen.

FM Piritta Häkälä on kenttäärkeologi, joka on toiminut useissa eri organisaatioissa. pi.hakala@gmail.com

FM Eetu Sorvali on kenttäärkeologi, joka toimii tutkijana Päijät-Hämeen maakuntamuseossa. eetu.sorvali@lahti.fi
sorvaliee@gmail.com